

jedan dva tri — spekulacija bez kraja

žak derida

Freud bi se zapravo mogao tu zaustaviti (i on to na izvestan način i čini, ja smatram da je sve rešeno od tih prvi strana, da će se, drukčije rečeno, samo ponavljati njegova presuda, njegov korak, ali tu se upravo i radi o ponavljanju): spekulativna mogućnost potpuno-drugog (*od principa uživanja*) unapred je tu zapisana, u pismu-obveznici koje on misli da sebi šalje cirkularno, spekularno, zapisano kao ono što se ne zapisuje u njemu, delo jednog upisivanja drugog *u sam princip*. Pisanje deluje na samu površinu svoje podloge. A to ne-pripadanje izaziva spekulaciju.

Vi već verovatno zaključujete da ja sām izvrćem »pravu frojgovsku« upotrebu pojma ili koncepta, i reči, »spekulacija«. Tamo gde Freud od nje, reklo bi se, stvara način istraživanja, teorijski stav, ja je razmatram i kao predmet njegovog diskursa. Ponašam se *kao da se Freud nije samo pripremao da spekulativno* govor o ovom ili onom (na primer o nečemu s onu stranu principa uživanja), nego da je već govorio o spekulaciji. Kao da se nije zadovoljavao time da se kreće *u njoj*, nego zaobilazno pokušavao i da o njoj raspravlja. A mene zanima upravo zaobilaznost tog stupnja. Ponašam se *kao da je ono što on, naizgled, analizira, na primer odnos između dva principa, zapravo već jedan elemenat spekulativne strukture uopšte: u isti mah, u smislu spekularnog odraza (princip uživanja može da se prepozna, ili da se uopšte ne prepozna, u principu stvarnosti), u smislu proizvodnje viška vrednosti, računanja ili kladenja na berzi, odnosno emisije više-manje fiktivnih vrednosti, u smislu, najzad, onog što prevazilazi (dato) prisustvo sadašnjeg, datost dara. Tako se ponašam, a tvrdim da je to Neizbežno da bi se dospelo do onog što se tu odigrava s onu stranu »datog«, do odbijenog, zadržanog, ponovo oduzetog, s onu stranu principa onog što Freud sada kaže, ako bi tako nešto bilo moguće, *povodom spekulacije*.*

U onom što je napisao nešto nora da otkrije spekulaciju o kojoj govor. Ali ja se neću zadovoljiti tim skretanjem putem ponovne primene. Ja tvrdim da spekulacija nije samo način istraživanja koji je Freud naznačio, nije samo zaobilazni predmet njegovog diskursa, nego i operacija njegovog pisanja, scena (onog) što on čini pišući ono što tu piše, ono što njega tera da to čini i ono što on nagoni da se čini, ono što ga nagoni da se čini i što on primorava — ili dopušta — da se piše. Učiniti da se čini, nagoniti da se piše, dozvoliti da se čini ili dozvoliti da se piše, — sintaksa tih operacija nije data.

Ne postoji *Weg* (put) bez *Umweg-a* (zaobilaska): zaobilazak se ne događa putu, a on ga stvara, on ga čak krči. Freud kao

da tu ne ispituje grafikon različitog zaobilaska radi njega samog. Ali može li se on ispitivati radi njega samog? On nije on-sam. Ipak eventualno može da razjasni beskrajni zaobilazak ovog teksta (da li je on sām baš tu?), njegovu spekulativnu tezu.

Cisto uživanje i čista realnost su idealne granice, moglo bi se reći fikcije. Razorne i smrtonosne, jedna koliko i druga. Između njih različiti zaobilazak formira dakle samu stvarnost procesa, »psihičkog«, kao »živog« procesa. Takva »stvarnost« nije dakle nikad prisutna ili data. Ona »je« ono što od dara nikad nije sada dajuće ni dato. Tu ima (es gibt) — to daje, razliku. Ne može se dakle čak ni govoriti o stvarnosti, o *Wirklichkeit*, ako bar, i ukoliko ova nije bila prilagodena vrednosti prisustva. Zaobilazak bi dakle »bio« zajednički koren, tako reći koren rAzlike između dva principa, koren sam iz sebe iščupan, neizbežno nečist i strukturalno osuden na kompromis, na spekulativnu transakciju. Tri termina — dva principa sa ili bez rAzlike — čine samo jedan isti, podeljen, budući da su onaj drugi (princip stvarnosti) i rAzlika samo »posledice« promenljivog principa uživanja.

Ali ma sa kog kraja uzeli tu strukturu sa jedan-dva-tri termina, to je smrt. Na kraju, a toj smrti nema protivljenja, ona nije drukčija, u smislu suprotnosti, od dva principa i njihove rAzlike. Ona je zapisana, iako nije zapisiva, u proces te strukture — u daljem tekstu *struktura*. Ako se smrti ne može suprotstavljati, ona je, već, život smrti.

To Freud ne kaže, ne kaže to sada, ovde, a uostalom ni drugde, u tom obliku. To (se) nudi mišljenju, a da nikad nije da-

to ni mišljeno. Ni ovde, ni drugde. Ali moja »hipoteza« čitanja tog teksta i nekih drugih nastojala bi da oslobodi ono što se tu uglavljuje između prvog principa i onog što liči na njegovo drugo, to jest princip stvarnosti kao njegovo drugo, nagon smrti kao njegovo drugo: jedna struktura promene bez suprotnosti. Ono što onda naizgled čini neprekidnjom, imantanijom, prirodnjom i pripadnost (bez interioriteta) smrti uživanju, to je u isti mah ono što je čini skandaloznjom sa gledišta jedne dijalektike i jedne logike suprotnosti, stava ili teze. Né postoji teza o toj rAzlici. Teza bi bila smrtna osuda rAzlike. O sintaksi te smrtnе presude koja zaustavlja smrt u dva rAzličita-smisla (presude koja osuduje na smrt i prekida koji odlaže smrt) biće govora na drugom mestu (*u Survivre* (Preživeti), — sada u štampi).

Moja »hipoteza« — jasno vam je u kom ču smislu odsad da se služim tom rečju, to je da spekulativna struktura ima svoje mesto i svoju nužnost u tom grafikonu.

Kako smrt na kraju, na svim krajevima (na Tri kraja isprepletena tako da čine samo jedan, podeljen) te strukture dočekuje sve poteze te spekulacije?

Kad god jedan od »termina«, pseudo-termina ili pseudopoda, ide do svog kraja, dakle do svog drugog, držeći se svoje krajnje i čiste autarhije, ne cenkujući se, ne spekulujući, ne koristeći posredništvo trećeg, smrt, smrtni udar, okončava lukačtvstvo računa. Ako se princip stvarnosti autonomizuje i funkcioniše sam (što je po definiciji apsurdna hipoteza koja pokriva takozvano patološko polje), on se odvaja od svakog zadovoljstva i od svake želje, od celog tog samoafektivnog odnosa bez kojeg nema ni želje ni zadovoljstva koji bi se mogli pojaviti. To je smrtna presuda, osuda ne jednu smrt koja zavisi i od ona druga dva kraja: kako od činjenice da princip realnosti potvrđuje bez uživanja tako i od one druge činjenice da on zadaje smrt usluzi, delegiranoj usluzi principa uživanja. I on sam navodno umire u naručenom služenju, iz revnosne štednje uživanja, jednog uživanja isuviše ljubomornog na sebe i na svoju uštedu. Već samo uživanje, čuvajući se isuviše, guši se navodno na kraju i ekonomiji sopstvene rezerve.

Ali i obrnuto (ako se tako može reći, jer ta druga eventualnost ne izvrće prvu), ići do kraja tog tradicionalnog kompromisa koji je *Umweg* — na neki način, čista razlika — takođe je smrtna preusuda: nikad se neće pojaviti nikakvo uživanje. No da li se uživanje ikad pojavljuje? Smrt je zapisana, iako nije zapisiva, »u« rAzlici kao i u principu stvarnosti koji je samo jednojeno drugo ime, ime jednog drugog »trenutka«, kao što se u njoj razmenjuju i uživanje i stvarnost,

Najzad, obrnuto (ako se tako može reći, jer ta treća eventualnost ne izvrće ni jednu od dve prethodne), ako se princip uživanja odmah snažno aktivira, ne čuvajući se od prepreka spolašnjeg sveta ili od opasnosti uopšte (i onih psihičke stvarnosti), ili čak sledeći svoj »sopstveni« tendencionalni zakon koji ponovo dovodi do najnižeg nivoa uzbudjenja, to je »ista« smrtna presuda. U ovoj etapi Freudovog teksta na kojoj se još zadržavamo to je jedina eksplicitno predviđena hipoteza: ako postoji neka specifičnost »seksualnih nagona«, ona proističe iz tog divljeg, buntovnog, »teško vaspitavanog«, nedisciplinovanog karaktera. Ti nagoni imaju tendenciju da se ne pokoravaju principu realnosti. Ali što to znači kad ovaj poslednji nije ništa drugo nego princip uživanja? Šta to znači, ake ne znači da se seksualno čak ne de vezati za zadovoljstvo, za uživanje? I da seksualno, ako to nije nagonsko u nagonu, nije čak više od svakog drugog određenja snage koja se odupire vezivanju ili strikturi? Koja se odupire sopstvenom očuvanju, onome što je od nje same čuva, svome sopstvenom i sopstvenom istom? Ekonomiji?

Ono se dakle izlaže smrti rušeci-dopuštajući da se sruši — jedna zaštitna ograda koju je, medutim, samo proizvelo, kao sopstvenu modifikaciju, kao izmenjeni PR ili PPX (izgovorite ovo kako god želite, to je jedan pravac koji ćemo slediti u sledećoj seansi, pri čemu će se sve odigravati, kao što možete zamisliti, u modifikaciji takvog potomstva).

Tu imamo jedan veoma opšti princip, princip jednog funkcionisanja principa koji se može samo diferencirati. Freud pomije tu diferencijaciju, on je smatra naknadnom —, kada govorí o *Umweg-u* PR-a: »PP zatim još dugo ostaju način rada seksualnih nagona koji se teško vaspitavaju«, i uvek se iznova dogada da bilo na osnovu njih, bilo u samom Ja, on preovlada nad PR-om, na štetu celokupnog organizma,«

Sve je ono dosad tek početak, jer bi se zakonite strukture sa jednim terminom ili sa tri-u-jednom terminu (istim u rAzlici), ma koliko da su složeni, mogli izložiti bez pozivanja na jednu specifičnu instancu koja bi se nazivala Potiskivanje.

Intervencija Potiskivanja ostaje veoma tajanstvena, užgred rečeno, radi onih koji su već možda na to zaboravili. Je li ta intervercija nužno i objasnivo dejstvo strukture koju smo upravo pomenuli? Ili je ona menja, bitno na nju utiče? Ili je možda omogućava u njenom početnom sklopu?

Značaj ovih pitanja se ne može ograničiti. Tu se zapravo radi o specifičnosti u »poslednjoj instanci« nečega kao što je sama psihanaliza: kao »teorija«, kao »praksa«, kao »pokret«, kao »cilj«, kao »institucija«, »tradicija«, »naslede«, itd. Ako se ta specifičnost mogla dokazati, ako se ona mogla rigorozno utvrditi, to je zato što se trebalo poslužiti drugim načinima dokazivanja i utvrđivanja; i ona navodno nije prikazana ni na kom drugom mestu, ni u onom što obično nazivamo iskustvom, ni u nauci shodno njenim tradicionalnim, to jest filozofskim predstvama, ni u filozofiji filozofije. Nauka, kao objektivno znanje, na primer, ne može da formulise pitanje kvantitativne procene jednog kvalitativnog, recimo da ne bismo dužili »subjektivnog« afekta, i kome je neki subjekt potpuno angažovan. Sto se tiče filozofskog koncepta ili običnog iskustva, u njemu nalazimo kao pretpostavku jedno znanje ili predznanje, ili bar jedno predshvatjanje onog što je zadovoljstvo i onog što »znači« »zadovoljstvo«; u njemu se podrazumeva da je krajnji kriterijum nečega kao što je zadovoljstvo ili nezadovoljstvo, kao i njihovog razlikovanja, svesno ili perceptivno iskustvo, samo iskustvo: zadovoljstvo koje ne bi bilo doživljeno kao takvo ne bi navodno imalo nikakav smisao zadovoljstva; zadovoljstvo u doživljaju ne — zadovoljstvo bilo bi dakle smatrano ili semantičkim apsurdom koji ne zaslužuje nikakvu posebnu pažnju, ili spekulativnom ludošću koja čak ne bi više omogućavala nekom diskursu da se organizuje i da se saopšti. Minimalni kontakt značenja bio bi proglašen ukinutim. Po tome bi svaka filozofija koja govori o subjektu

ljubica mirkalj, grafika

ili o subjektivnom afektu bila u suštini fenomenološka. Ali, tu bi sama mogućnost spekulacije koja ne bi bila ni filozofska ni naučna u klasičnom smislu (to jest, davo za nauku i za filozofiju) bar otvarala put jednoj drugoj nauci kao i drugoj fikciji; ta spekulativna mogućnost prepostavlja nešto što se tu naziva Potiskivanjem, to jest, ono što na primer dozvoljava da se neko zadovoljstvo može doživeti i osjetiti kao nezadovoljstvo. A da pritom te reči ne gube svoj smisao. Samo Potiskivanje moguće je u svojoj specifičnosti jedino na osnovu te spekulativne hipoteze. I o njemu se može pisati samo spekulativno, pod uslovom da se pojmom spekulacije shvata po tim protokolima.

Samim tim što je ona — i samo ona — u principu u stanju da bude osnova tog koncepta spekulacije i tog koncepta potiskivanja, grafikon razlike ne pripada ni nauci ni filozofiji u njihovim klasičnim okvirima. Ali nije dovoljno govoriti o Potiskivanju — pa prema tome, kao što se misli, o psihanalizi — da bi se ti okviri prešli ili pomerili.

Ovaj bi nas prvi put dakle doveo do te tačke: gde pribegavanje Potiskivanju interveniše na svom mestu u jednom prvom poglavljiju, potpuno podredenom hipotezi psihanalitičkog doistružujuća, kakvim je nazvano od prve rečenice. U njemu se nikad nije posumnjalo u konačni autoritet PP-a.

Zašto Potiskivanje? Supstitucija, ili bolje rečeno smenjivanje PR-a, objašnjava samo mali deo naših doživljaja nezadovoljstva, pri čemu je još reč samo o onim manje intenzivnim. Postoji dakle jedan »drugi izvor« nezadovoljstva, drugi izvor njegovog oslobadanja, njegovog porodaja (*Unlustentbindung*). U konstituciji Ega, u sintezi ličnosti, izvesne nagonske komponente ispoljavaju inkompatibilnost s drugima. Freud ne prilazi tom pitanju inkompatibilnosti, on polazi od nje kao činjenice. Te se nepodnošljivosti uklanjamju procesom koji je nazvan Potiskivanjem. One ne učestvuju u sintezi Ega, nego ostaju na jednom nižem ili arhaičnom nivou psihičke organizacije, gotovo lišeni zadovoljenja. A budući da se dogada da te nagonske komponente postižu zadovoljenje direktnim ili supstitucionim putevima, ali uvek shodno razlici jednog *Umweg-a*, organizovano Ja to dogadanje oseća kao nezadovoljstvo: Ja, a ne kao što veli francuski prevod, »organizam«. Sa topološkom diferencijacijom, sa strukturacijom instanci koje konstruiše — ili, bolje rečeno, instruira i označava — Potiskivanje preokreće logiku implicitnu u svakoj filozofiji: ono čini da Ja jedno zadovoljstvo može da oseti kao neza-

dovoljstvo. Ta topolaška diferencijacija je neodvojiva od Potiskivanja u samoj svojoj mogućnosti. Ona je neizbežna posledica razlike, strukture 1, 2, 3 u jednom različitom od sebe. Teško je opisiva u klasičnom logosu filozofije i obavezuje na jednu novu spekulaciju. To sam htio da podvučem kad sam govorio o tim »dobro-poznatim — stvarima«. Ono što sam maločas nazvao klasičnim logosom filozofije, to je poredak onog što se lako ili jasno predstavlja ili pojavljuje, da bi se prilagodilo vrednosti prisustva koja upravlja svim dokazima (ociglednostima) doživljaja. Nije li to teškoča na koju Freud cilja na svoj način? »Pojedinosti (Einzelheiten) procesa kojim Potiskivanje preobražava jednu mogućnost zadovoljstva u izvor nezadovoljstva još nisu dobro shvaćene (verstanden) ili nisu jasno izložive (opisive, predstavljive, darstellbar), ali svako neurotično nezadovoljstvo te vrste je nesumnjivo zadovoljstvo koje se ne može osetiti kao takvo.« Jedna neprevedena napomena ovo još tačnije objašnjava: »Bitno je, razume se, da su zadovoljstvo i nezadovoljstvo kao svesne senzacije vezane za Ja.«

»...zadovoljstvo koje se ne može osetiti kao takvo.« . . Lust die nicht als solche empfunden werden kann.) Nemačka rečenica izgleda manje parodoksalna i zaprepašćujuća od francuskog prevoda, S. Jankélévitscha, koji kaže *un plaisir qui n'est pas éprouvé comme tel*. To je svakako pogrešan prevod koji nešto propušta, budući da kaže »nije« (n'est pas) na mestu gde original kaže »ne može da bude«. Ali on time vraća (nesvesnom) doživljaju zadovoljstva koja se ne oseća (podrazumeva se, svesno) kao takvo jednu aktuelnost ili stvarnost koja izgleda najbliža onome što Freud, ocigledno, želi da kaže. Neveran doslovnički onog što prevodi, izostavljući ono »ne-moći« koje situira instancu Potiskivanja, on verno prenosi akcenat na parodoks tog Potiskivanja: zaista postoji stvarno zadovoljstvo, efektivno, aktuelno doživljeno kao nezadovoljstvo. Doživljaj u klasičnom smislu, u filozofskom i uobičajenom smislu (koji je isti), ono »kao takvo« što ga daje svesni doživljaj, doživljaj prisustva, upravo to više nije merilo. Ako verni doslovnički teksta sačuvamo ono »ne može da se oseti kao takvo«, parodoks je manje primetan. Mogli bismo pomisliti, izgleda suprotno intenciji samog Freuda, da je reč o jednoj mogućnosti zadovoljstva koje se ne može do kraja ostvariti pre nego u jednom efektivnom, činjeničnom zadovoljstvu, ali i stvarno »doživljenom« kao nezadovoljstvo.

Medutim, ta druga mogućnost odgovara samo jednoj frojgovskoj radikalizaciji koja se još ne ostvaruje u ovom prvom poglavljju. Dokle god su zadovoljstvo i doživljaj nezadovoljstva lokalizovani u različitiminstancama (što je tu zadovoljstvo, a *tamo* nezadovoljstvo), topolaška diferencijacija uvodi jedan elemenat sistematske koherencije i klasične racionalnosti. Zadovoljstvo i nezadovoljstvo ostaju na svojim mestima. Razumno, budući da nikakvo mešanje nije moguće i da je mešanje ludilo. Topologija i raspodela mesta poštuju princip identiteta. Iako je topološki raspored ustvari jedna razlika, on još razliku zadržava u jednom bezopasnom medijumu i u jednoj opozicionalnoj logici: to još nije *samo* zadovoljstvo koje se oseća *kao* nezadovoljstvo. Međutim, u vezi sa problematikama primarnog narcizma i mazohizma moraćemo da idemo do kraja ovog parodoksa i da se, ne umanjujući topološku diferencijaciju, ne zadržimo njime.

Do čega smo došli? Autoritet PP-a nije okrenjen. Sam Freud na kraju poglavљa nagoveštava da još treba inventarisati druge izvore nezadovoljstva: oni ne osporavaju više od prethodnih opravdanih autoritet PP-a. Tek u IV poglavljiju, nagoveštavajući spekulaciju širokih razmera, Freud predviđa jednu funkciju psihičkog aparata koja bi, iako se ne *suprotstavlja* PP-u, bila od njega sasvim nezavisna i izvornija od tendencije (različite od funkcije) da se traži zadovoljstvo i da se izbegava nezadovoljstvo: to bi bio prvi izuzetak, pre kojeg u stvari »spekulacija« ne bi nikad ni počela.

Ali hoće li ona tada početi? I nije li sve bilo rečeno, ili, pre, angažovano od te spekulacije o kojoj navodno još ništa nije rečeno?

Spekulativna bujica dakle još čeka, čeka i široki zahvat. On će da odvede ka jednoj drugoj »hipotezi«: ka nagonima »u čijoj bi službi« radio apsolutni gospodar, PP. Takozvanim nagonima smrti. Ali nisu li oni već bili na delu u logici koju smo upravo sagledali?

Biti već na delu, to je ono što će slučaj navedenih nagona docnije omogućiti da se čuje kao nečujno. Ono će da bude ispisano u tišini.

PR — skraćnica za Princip realnosti.

PP — skraćnica za Princip zadovoljstva — prim. prev.

/Iz: Jacques Derrida, La carte postale de Socrate à Freud et au-delà, izd. Flammarion, Pariz 1980, str. 303-311./

Prevod: Frida Filipović